

TURINYS

Radvilos: priartėję prie karalių ————— 9

Ekskursijų gido Donato Jokūbaičio maršrutas: 186
Radvilų pėdsakai Lietuvos Didžiosios
Kunigaikštystės sostinėje

Chodkevičiai: metę pirštinę Radviloms ——— 215

Ekskursijų gido Donato Jokūbaičio maršrutas: 246
Chodkevičių palikimas Vilniuje

Pacai: nekarūnuoti Lietuvos valdovai ————— 255

Ekskursijų gido Donato Jokūbaičio maršrutas: 292
Ryščiausias Pacų ženklas Vilniuje

Sapiegos: nuo raštininkų iki kanclerių ——— 311

Ekskursijų gido Donato Jokūbaičio maršrutas: 378
Po Vilnių Sapiegų keliais

Tiškevičiai: kilę, kritę ir vėl prisikėlę ————— 397

Ekskursijų gido Donato Jokūbaičio maršrutas: 492
Kai kurių Tiškevičių pėdomis po Vilnių

Už herbų ir titulų ————— 499

Kristupo Radvilos Perkūno sūnus Jonušas Radvila XVII amžiaus pradžioje bandė ją formuoti Elzase, įsigijęs Lichtenbergo miestą ir pilį. Bet jo antroji žmona Elžbieta Sofija Hohencolern (*Elisabeth Sophie Hohenzollern*) (pirmoji, kaip atsimenate, buvo Sofija Olelkaitė, dėl kurios vos nekilo karas su Chodkevičiais) po Jonušo mirties nusprendė, kad jos tėvų dinastija svarbesnė nei Radvilos, ir pardavė Lichtenbergą, kuris jai priklausė pagal vedybų sutartį, savo broliui. Jei nebūtų pardavusi, jų sūnus Boguslavas būtų likęs gyventi dabartinėje Bavarijoje esančiame Lichtenberge ir galbūt išrūpinęs savo valdai išskirtinį statusą. Ir čia man išties gaila Radvilų praleisto šanso tapti suvereniais gimine, o gal net monarchais.

Sekant Radvilų kilimą, susidaro įspūdis, kad šiai giminei iki XVI amžiaus vidurio beprotiškai sekėsi, o paskui viskas sustojo, kitos giminės Vakarų Europoje juos lenkė ir pralenkė. Tačiau jei Radvilas vertintume Europos kunigaikščių kontekste, atmetę monarchus ir suverenias gimines, turėtume konstatuoti, kad Radvilos – pirmoji pagal prestižą giminė: nuo Portugalijos iki Rusijos ir nuo Škotijos iki Sicilijos ir Graikijos. Tikrai nehiperbolizuoju, tai faktas. Lig šiol didikų genealogijos ekspertai Radvilas įtraukia į svarbiausių Europos dinastijų sąvadus, pavyzdžiui, Gotos almanache Radvilos kaskart yra ir ryškiai jame šviečia.

Iki debesų pakylėjusios vedybos

XIX amžiaus pradžioje kilęs skandalas aiškiai parodė, kokią vietą Europos aukštuomenėje užėmė Radvilos. Buvo taip: Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo III (ir klaipėdiečiams gerai žinomos karalienės Luizės) sūnus Vilhelmas, būsimas pirmasis suvienytos Vokietijos imperatorius Vilhelmas I, ruošėsi vesti Elizą Radvilaite, amžininkų apibūdintą kaip nepaprastai tauraus grožio, elegantišką,

jautrios širdies merginą. Princas Elizą pamilo dar vaikystėje, dieno-raščiuose visur rašė pirmąją jos vardo raidę „E!!!!“, vadino „Ewig“ (vok. amžinai tavo), jos veidą regėjo visur ir visada. Sujaudinta meilės istorijos, Prūsija laukė karališkųjų tuoktuvių. Merginos kilmė buvo, rodos, nepriekaištinga: tėvas – Nesvyžiaus–Olykos ordinas kunigaikštis Antanas Henrikas Radvila, mama – Prūsijos karališkosios šeimos narė, kunigaikštė Frederika Dorota Liudvika Hohencolern (*Fryderyka Dorota Ludwika Hohenzollern*). Atrodė, kliūčių santuokai nekils, juo labiau kad tėvai susituokdami jau suartino Radvilas su Prūsijos valdovų dinastija.

Tačiau situacija dabar buvo kita, nei tuomet, kai tuokėsi Elizos tėvai. Vyriausiasis karaliaus sūnus, sosto įpėdinis, neturėjo vaikų, buvo manoma, jog karaliumi taps Vilhelmas (taip paskui ir atsitiko). Todėl žvelgiant į ateitį apdairiai buvo siekiama, kad jis vestų nepriekaištingos socialinės padėties, aukštos kilmės panelę. Iškilio klausimas: ar Radvilų dukra tinkama būsimam Prūsijos viešpačiui? Įdomiausia ne tai, kad Radvilos manė esą verti tapti valdovo uošviais, bet kad didelė dalis Europos aristokratų ir intelektualų irgi taip manė. Tik Prūsijos karališkojo dvaro pareigūnai buvo kitokios nuomonės: nebeegzistuojančios valstybės kunigaikščio dukra – ne pora būsimam karaliui.

Jiems įtikinti Radvilos pasamdė garsų teisininką Karlą Frydrichą Eichhorną, kuris surašė išsamų traktatą apie Radvilų lygiavertiškumą Hohencolernams, jame įrodinėjo, jog, remiantis Šventosios Romos imperijos teise, Hohencolernai gali susisaisyti vedybiniais ryšiais su Radvilomis. Juolab kad jau tris kartus tokia santuoka

Tik Prūsijos karališkojo dvaro pareigūnai buvo kitokios nuomonės: nebeegzistuojančios valstybės kunigaikščio dukra – ne pora būsimam karaliui.

buvo sudaryta (be Elizos tėvo, *Hohencolernaitę* buvo vedęs mano neseniai minėtas Jonušas Radvila, Lichtenberge bandęs formuoti suverenią kunigaikštystę, o Liudvika Karolina Radvilaitė ištekėjusi už Liudviko Hohencolerno). Bet minimu laiku Šventoji Romos imperija jau buvo žlugusi, Radvilų titulus patvirtinusi Abiejų Tautų Respublika išnykusi, iš esmės dabar jie tebuvo Prūsijos pavaldiniai, kad ir labai privilegijuoti. Tai negi pavaldinė gali tekėti už būsimo karaliaus? Berlyno dvaras ignoravo Eichhorno traktatą ir santuoka neįvyko. Radvilos buvo sukrestai, tai buvo skandalas (aišku, šiais laikais šis žodis reiškia ką kita).

O princas vedė jam parinktą grynakrauję princesę, bet nebuvo su ja laimingas, amžininkų liudijimu, ant savo darbo stalo Unter den Linden rūmuose iki mirties laikė miniatiūrinį savosios Ewig portretą. Eliza gyveno neilgai, mirė sulaukusi vos 30-ies nuo plaučių tuberkuliozės, manyta, kad jos sveikatą pakirto nelaiminga meilė.

Meilės istorija, kurios aktyviais dalyviais tapo aukščiausi Prūsijos pareigūnai, o stebėtojai – visa Europos diduomenė, tik patvirtina, kad Radvilos tais laikais traktuoti ne kaip paprasčia, o išskirtinė kunigaikščių šeima. Tam buvo pagrindo: iki neįvykusių Elizos vedybų net dešimt Radvilų atžalų buvo susituokę su užsienio monarchų dinastijų atstovais. Šiuo skaičiumi Radviloms nė iš tolo neprilygo nei Višnioveckiai, nei Sapiegos, Sobieskiai ar Liubomirskiai.

Pirmasis Radvilų susigiminiavimas su monarchais įvyko 1496 metais, kai Mikalojaus Radvilos Senojo dukra Ona tapo Mazovijos kunigaikščio Konrado III Rudojo žmona, o jų vaikai jau gimė Mazovijos kunigaikščiais. Dabartinės Lenkijos šiaurės rytuose egzistavusi kunigaikštystė su sostine Varšuva tuomet buvo autonomiška ir dar neinkorporuota į Lenkijos karaliaus domeną.

Fräulein W. von d. Borch gezeichnet.

von Stitzsch gestochen.

PRINZESSIN LOUISE & PRINZ ANTON RADZIWILL.

SR^{te} KÖNIGL. HOHEIT DER PRINZESSIN A. ELISABETH LOUISE FERDINAND VON PREUSSEN.

Mit allerhöchster Erlaubniß Allerunterthänigst gezeichnet von Stitzsch

Herausgegeben in seinem Kunstverlag zu Berlin 1798.

Elisa Radziwill.

Am 6ten Decbr. 1832 von J. D. Selbst gezeichnet.

Albertas Goštautas, labai nemėgęs naujų iškilėlių Radvilų, po Onos santuokos sukandęs dantis konstatavo: „Jeigu jie sugebėjo susigiminiuoti su Mazovijos Piastais, tai gal ir yra šio to verti.“

Mūsų jau minėto Jonušo Radvilos, Olelkaitės ir *Hohencolernaitės* vyro, sūnėnas Jonušas Radvila II irgi turėjo *radviliškų* ambicijų vesti valdančiosios dinastijos atstovę. Kadangi tokios santuokos diplomatinio atžvilgiu buvo naudingos ir valstybei, Lietuvos ir Lenkijos valdovas Vladislovas Vaza net trejus metus derėjosi su Moldavijos kunigaikštyte Marija Lupu dėl šios santuokos su Lietuvos didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada. 1645 metais įvykusios vestuvės pribloškė rytietiškos ir vakarietiškos prabangos mišiniu: jose buvo ir egzotiškų gyvūnų pasirodymų, ir vakarietiška opera. Dvylika dienų trukusiame pokylyje, be Moldavijos, Lietuvos ir Lenkijos didikų, dalyvavo pasiuntiniai iš Brandenburgo, Kuršo ir Transilvanijos. Jaunikis Radvila liko patenkintas: išties europinio lygio vestuvės!

Per Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnų Albertą, pirmąjį Klecko ordinatą, Radvilos pirmąkart, kad ir netiesiogiai, susigiminiavo su Hohencolernais. Jis 1586 metais Jelgavoje vedė Lietuvos vasalinio Kuršo kunigaikščio Gotardo Ketlerio dukterį Oną, Danijos ir Hohencolernų valdovų dinastijos palikuonę. Ši išties prestižinė santuoka Radviloms atnešė papildomos garbės.

Keičiantis laikams, kunigaikštystėms jungiantis, Radvilos ėmė tuoktis su imperinių valstybių valdovų šeimų nariais.

Pirmasis tokį žingsnį žengė jau minėtas Dubingių ir Slucko kunigaikštis Jonušas Radvila – 1612 metais jis atšoko vestuves su

Keičiantis laikams, kunigaikštystėms jungiantis, Radvilos ėmė tuoktis su imperinių valstybių valdovų šeimų nariais.

Ludemilla
Herzogin vo:
Lieg. Bri. u Woh
Mutter des letzten
Herzog. u Bau
erin der Fürsten
Grüft.

MARIA. BASILIJ. PER DEI CLEMENTIAM VTRIVSQ; MOL.
DAVIAE. PRINCIPIS FILIA. DESPONSATA HOC HABITV ILLVSTRIS-
SIMO PRINCIPI IANO RADZIVILIO. BIRZÆ. ET DVBINKI DVCI, eſc.

Marija Lupu-Radvilienė,
XVII a. vid.
Krokuvos nacionalinis muziejus
(Muzeum Narodowe w Krakowie)

Brandenburgo kurfiursto dukra Elžbieta iš Hohencolernų dinastijos, vėliau praganyšiančia jų valdas Vokietijoje, dėl to Radvilos netaps suverenia gimine. Tačiau vestuvių dieną Jonušas prie altoriaus ėjo išdidus: jo nuotaka – Danijos karaliaus, Saksonijos kunigaikščio, Habsburgų ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio palikuonė, įsivaizduojate, kokio mėlynumo kraujas susimaišys su Radvilų! Ką jau kalbėti apie kraitį, kurį Elžbieta atsinešė tikrai Hohencolernų lygio (ir tai rodė, kad santuoka laikyta lygiaverte). Galbūt dėl šios santuokos Jonušas pirmasis ėmė pasirašinėti „iš Dievo malonės Radvila“.

Jų vienatinis sūnus Boguslavas augo su motina Lichtenbergo valdoje ir nuo mažens puikiai jautė savo vertę Europos aukštuomenės kontekste. Jis buvo ne tik kunigaikštis, bet ir turėjo Gediminaičių, Jogailaičių, Danijos karališkosios giminės kraujo, jo krikštatis buvo Čekijos karalius Frydrichas, pusbroliai iš motinos pusės – Šventosios Romos imperijos imperatorius Ferdinandas III ir Prancūzijos karalius Liudvikas XIII, mums žinomas iš „Trijų muškietininkų“! Liudvikas XIII laiškus Boguslavui pradėdavo kreipiniu „pusbroli“. Aišku, šis žodis reiškė ne tiek giminystę, kiek rodė, kad Radvilos – žemesnio rango gentainiai, nes į tikrus gimines monarchai kreipdavosi „broli“. Bet sutikite: retas didikas gaudavo ir *pusbrolišką* Prancūzijos karaliaus laišką.

Boguslavui Radvilai atvykus į Paryžių dalyvauti Liudviko XIII laidotuvėse, karalienė našlė Ona Austrė pasiūlė jam vesti prancūzų kunigaikštę de Rohan. Boguslavas atsisakė ne tik jos, atsisakė ir Saksų dinastijos narės, ir Švedijos karaliaus siūlytos savo svainės Onos iš Holšteino–Gotorpo (Oldenburgo dinastija), ir Lenkijos karalienės Liudvikos Gonzagos pirštų giminaičių. Atsisakė ir grįžo

į Lietuvą vesti antros eilės dukterėčios Onos Marijos Radvilaitės, kad nepradingtų giminės turtai. Tikras Radvila!

Gaila, jis nebe pamatė į kokias aukštumas giminę pakylėjo vienturtės dukters vedybų pasjansas. Tėvo netekusi būdama dvejų, o mamos visai neatsimenanti, nes ši mirė gimdydama, Liudvika Karolina augo auklėjama ir globojama Hohencolernų, močiutės giminių. Visi žinojo, kad išpūdingus turtus paveldėjusi mergaitė kada nors taps viena turtingiausių Europos nuotakų ir, be abejo, iš anksto dairėsi galimų jaunikų. Kai atėjo laikas tekėti, paaiškėjo, kad Liudvika Karolina Radvilaitė ne viena turtingiausių, o pati turtingiausia Europos nuotaka! Turbūt todėl ir buvo išleista už vieno iš *saviškių*, Brandenburgo markgrafo Liudviko Hohencolerno, ją auginusio Brandenburgo kurfiursto Frydricho Vilhelmo jaunesniojo sūnaus iš pirmosios santuokos. Anksti likusi našle Liudvika Karolina netrukus vėl ištekėjo, šį kartą už Pfalco-Neuburgo kurfiursto Karolio III Pilypo, Vitelsbachų – labai svarbios Europos dinastijos iš Bavarijos – atstovo.

Liudvikos Karolinos vedybos Radvilas pakylėjo į svaiginantį aukštį. Per Hohencolernų, Vitelsbachų atstovų santuokas jie susigiminiavo su kitais svarbiausiais Europos monarchais. Ta proga Radvilų pilyje Nesvyžiuje atsirado Burbonų, Vitelsbachų, Habsburgų portretų, kuriuose pavaizduoti didikai svečiams pristatinėti kaip tolimi šeiminių giminaičiai.

Liudvikos Karolinos mirtimi pasibaigus Biržų-Dubingių Radvilų šakai Nesvyžiaus-Olykos giminaičiai puoselėjo ne mažesnes ambicijas pagerinti giminės kraują. Ne vienam šios šakos atstovui buvo peršamos pačios kilmingiausios Europos nuotakos, bet ne kiekviena įtiko: turtais, grožiu, būdu ar dar kuo. Pavyzdžiui, Albertas Stanislovas Radvila, Mikalojaus Radvilos Juodojo anūkas,

Medalis, skirtas Liudvikos Karolinos Radvilaitės apsilankymui Biržuose.

Kopija pagal 1675 m. Johano Hėno sukurtą medalį.

Kopijos autorius Jėzėnas Panasiukas.

Varšuva, 2014.

Nacionalinis muziejus

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai

nepanoro vesti Mantujos kunigaikščio Karolio I dukters Liudvikos Marijos Gonzagos, nors ji ir buvo vienintelė giminės turtų paveldėtoja. O Lietuvos ir Lenkijos valdovui Vladislavui Vazai ji tiko, po jo mirties – dar ir šio broliui Jonui Kazimierui Vazai.

Vėlesnis Nesvyžiaus–Olykos Radvila, Mikalojaus Kristupo Našlaitėlio proproanūkis Jurgis Juozapas išsirinko princesę Mariją Eleonorą Anhalt-Desau (*Maria Eleonora von Anhalt-Dessau*), vienos svarbiausių suverenių vokiečių valdovų dinastijų atžalą. Verta pažymėti, kad ne tik Jurgio Juozapo, bet ir kitų Radvilų žvilgsniai krypo į Šventosios Romos imperijos suverenias dinastijas, visų pirma, vokiškas. Ne kartą siūlytos nuotakos prancūzės Radvilienėmis niekada netapo.

Paskutinė karališkoji Radvilų santuoka įvyko jau po galutinio Abiejų Tautų Respublikos žlugimo – 1796 metais Berlyne. Situokė skyriaus pradžioje minėtos Elizos Radvilaitės būsimi tėvai – Nesvyžiaus–Olykos ordinas kunigaikštis Antanas Henrikas Radvila ir kunigaikštytė Frederika Dorota Liudvika Hohencolern, Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo II pirmos eilės pusseserė. Jau tada iš Berlyno dvaro pusės atsirado kliūčių, bet ne tokių neįveikiamų, kokios iškilis jų dukrai.

Jaunosios motina, taip pat Hohencolernų dinastijos atstovė, priešinosi vedyboms, ji Radvilų nelaikė sau lygia gimine, vis dėlto ją pavyko perkalbėti. Tačiau vestuvių iškilmės vyko ne karaliaus dvare, kaip buvo planuota, o privačiuose Hohencolernų rūmuose – oficialusis Berlynas atsisakė rengti tuoktuves. Netinkama pora Prūsijos princesei Radvilą laikė ir vokiškųjų dinastijų Anhaltų–Zerbstų ir Holšteinų–Gotorpų palikuonė, Rusijos imperatorė Jekaterina II. Iš jaunikio motinos Elenos Pšezdeckos-Radvilienės sužinojusi apie artėjančias vestuves, pamanė, kad kunigaikštieni pasimaišė

protas ir ši fantazuoja. Juk negali būti, kad Prūsijos karališkoji dinastija sutiktų giminiuotis su „kažkokiais Radvilomis“. Aišku, Jekaterinai II Radvilos nelabai ką reiškė ir todėl, kad buvo ką tik suvalgiusi jų valstybę ir negerbė jai nesugebėjusių pasipriešinti didikų.

Beje, nepaisant Berlyno dvaro purkštavimų ir Jekaterinos II paniekos, Antano Henriko ir Frederikos Dorotos Liudvikos santuoka buvo laiminga.

Aišku, Jekaterinai II Radvilos nelabai ką reiškė ir todėl, kad buvo ką tik suvalgiusi jų valstybę ir negerbė jai nesugebėjusių pasipriešinti didikų.

Per žingsnį nuo dar vienos karalienės

Santuokos su Vakarų Europos monarchų giminių atstovais vainikavo ilgametę Radvilų taktiką – gerinti giminės padėtį aukštuomenėje ir didinti turtus vedybomis. Viskas prasidėjo nuo Mikalojaus Radvilos Senojo, kuris dar prieš tapdamas Vilniaus vaivada vedė tuomečio Vilniaus vaivados Jono Manvydo dukterį Sofiją, kraičio atsinešusią nemažai valdų. Nuo tol giminėje taps taisykle vesti aukščiausias valstybines pareigas einančio didiko dukterį su geru kraičiu pinigais, o dar geriau – žemės valdomis.

Žinoma, pasitaikydavo nuotakų iš vidutinių ir net iš smulkiųjų bajorų šeimų, kartą Radviliene tapo net miestietė Boner iš Lenkijos. Bet tai buvo retos išimtys, Radvilos uoliai laikėsi giminės patriarcho nubrėžtos linijos – siekti aukštų postų ir tuoktis su kitų aukštas pareigas einančių didikų atžalomis. XV amžiuje tai buvo Goštautai, Kiškos, Kęsgailos, Iljiničiai. Dauguma šių svarbių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių per XVI amžių, XVII amžiaus pradžią išmirė ir Radviloms atiteko didelė dalis jų